

MAGYAR NYELV

KÖZÉRDEKŰ FOLYÓIRAT

XII. KÖTET.

1916 SZEPTEMBER

7. SZÁM.

Az idegen helynevek a magyar nyelvben.

Kétségtelenül nagy dolog volna s a művelt államok közös együttérzésére és kölcsönös előzékenységére vallana az, ha egy-akaratú elhatározással a földrajzi térfogalmaknak: országok, hegyek, tengerek, tavak, folyók, városoknak náluk szokásos neveiről lemondva, valamennyiükre kötelező, egyforma elnevezéseket használnának helyettök.

Ismétlem: nagy és szép dolog volna, ha például Magyarországot (Hongrie, Hungary, Magyarisztan, Ugarszko, Ungarn, Ungheria, Vengria helyett) a külföldiek is Magyarországnak legalább írják, mert kiejteni úgy sem tudják, vagy ha Bécsset (Bees, Viden, Vienna, Vienne, Vjena, Vjegygen helyett) mindenki Wien-nek nevezné; a Dunának pedig, mivel Németországban ered, mindenütt Donau volna a neve. De vajjon nem hiú ábrándozás-e ez? Bekövetkezhetik-e ez valaha? Vagy talán csak az örök béke korában!

És ha csakugyan elkövetkeznék is valamikor ez az idő, akkor is csak úgy jöhetne létre a kölcsönös megegyezés, ha a művelt államok, minthogy ez a változtatás egész oktatás-ügyüket, egész közlekedés-ügyüket is érintené, valami genfi szerződést vagy hágai egyezményt kötnének egymással s a határozatokat törvénykönyveikbe is beiktatnák. Egy állam egymagában, ha még oly hatalmas is, nemzetközi megállapodásokat nem létesíthet.

Délibábos gondolat volt tehát a M. Földrajzi Társulat részéről az a föltevés, hogy ha mi magyarok lemondunk a külföldi helynevek nálunk szokásos magyar alakjairól és Bécsset Wien-nek, Lipszét Leipzig-nek, Velenczét Veneciá-nak, Hágát S'Gravenhage-nak, a Rajnát, Szajnát Rhein-nak, Seine-nek stb. stb. fogjuk nevezni, majd a külföld is fölhagyja a magyar városok németes neveivel s a mi kedvünkért Pozsonyt, Gyórt, Kolozsvárt stb. fog ő is mondani. Kétségtelenül csábító lehetett reá nézve az a kilátás, hogy a nemzetközi együttérzés eme szép megnyilvánulásában, egy jámbor óhajtság gyakorlati megvalósításában mi magyarok leszünk az első úttörők.

A jóhiszemű kezdeményezésről, egy-két szórványos és csakhamar elröppenő sikert leszámítva, a külföld jóformán tudomást

sem vett, vagy ha legközelebbi szomszédaink, a németek tudomást vettek is róla, ridegen visszautasították. Egy hővérű tudósunkkal, a ki megkövetelte, hogy neki Németországból ne Klausenburgba, hanem Kolozsvárra címezzék a küldeményeket, a német egyetemek egyik leghíresebbje azonnal megszakított minden összeköttetést. — 1903-ban Bécsben ülésezett a IX. nemzetközi geológiai congressus, a mely a tervezett kirándulások programjába egy nagy magyarországi kirándulást is fölvetett; ezt a Magyarhoni Földtani Társulat készítette elő. A kirándulásról tájékoztató füzethez vázlatos térkép volt mellékelve. Ezen a mi városneveink Ofenpest, Pressburg, Ma.-Theresiopel, Klausenburg, Schässburg stb. alakban szerepeltek. E miatt a M. Földtani Társulat felszólalással élt, azt kérve, hogy helyesbített térképet adjanak ki, a minek költségeit is fedezni akarta. A congressus vezetősége azonban nem adott helyet az előterjesztésnek. Erre a Magyarhoni Földtani Társulat lemondott a a congressuson való részvételtől. — A „Verein für das Deutschtum im Ausland“ legújabbban fölszólította, az egyesület sok százezer híve és barátja nevében, a német atlaszok és térképek kiadóit, hogy *azokat a német földrajzi neveket, melyek most is használatban vannak, egyedül vagy első helyen alkalmazzák.* A német lapok pedig fölförmedtek, hogy mi magyarok, türehtetlen chauvinismusból, reájuk akarjuk erőszakolni a mi magyar helyneveinket. Ime a legeszményiebb nemzetközieskedés a chauvinismus vádját zúditotta reánk!

Ez ellen tennünk kellett valamit. A magyar közönség is már torkig volt a magyar térképek, tankönyvek, vasúti menetrendeknek stb. örökös wienezésével és leipzigolásával. Történtek is bosszankodó fölszólalások, mindjárt eleinte a Természettudományi Közlönyben, utóbb a Budapesti Szemlében, Nyelvőrben, Magyar Nyelvben (VII, 185, 229; XI, 168) és a Budapesti Hirlapban, de mindez nem használt semmit; a Földrajzi Társulat tovább is üzte délibábját.

BEÖTHY Zsolté az érdem, hogy a legilletékesebb helyen hozta szóba az idegen helynevek ügyét. A M. Tud. Akadémia 1915 márczius 8-án tartott összes ülésén a következő indítványt nyújtotta be: „Határozza el az Akadémia, hogy kiadványaiban azokat az idegen helyneveket, melyeknek az irodalomban és közéletben magyar alakja fejlődött ki és terjedt el, magyar szövegekben magyaros alakjokkal nevezi meg és ugyanilyen értelmű kéréssel fordul a nagyméltóságú m. kir. kormányhoz a hivatalos kiadványokra és szövegekre nézve.“ A szép és okos indokolásból hadd emeljük ki a következőket:

A földrajzi tulajdonneveknek eredeti, azaz idegen alakjokban való használatára egyetlen nyugati államban sincs példa. Egyedül állván vele: a cultur-ágaskodásnak nem éppen kedvező benyomását teszszük.

Történetileg gyült és alakult nyelvkincsünket fogyasztjuk, szegényítjük vele. Még pedig a mire sem nálunk, sem a műveltség világában példa nincs: tudatosan, sőt szándékosan fogyasztjuk.

Az összes idegen helynevek magyaros alakjai történelmi, művelődési, hadi, politikai érintkezések emlékei. Kiirtásukkal vagy elfeledésükkel ezek az emlékek is végkép veszendőbe mennek s a mire egész művelődésünknek, sőt egész nemzeti életünknek olyan multhatatlan szüksége van, történeti tudatunk romlik és gyönkül általa.

Az indítványt az Akadémia Összes ülése általános tetszéssel fogadta s tárgyalás és jelentéstétel végett az osztályokhoz tette át. A három osztály, miután külön-külön tárgyalta s egyhangúlag elfogadta az előterjesztett indítványt, a közös jelentés megszerkesztésére egyes bizottságot küldött ki. E bizottság huzamos ideig s behatóan foglalkozott a földrajzi tulajdonnevek kérdésének minden részletével s hogy az Akadémia majdan hozandó határozatának necsak elvi jelentősége, hanem gyakorlati értéke is legyen, az alábbi földrajzi névsorozatot állította össze,* megjegyezvén, hogy e lajstrom, a szükséghez képest, időnként bővíthető és változtatható.

I. Városok, helységek: Athén (Athénai), Bécs (Wien), Bécs-Újhely (Wiener-Neustadt), Boroszló (Breslau), Bréma (Bremen), Bukarest (București), Diakovár (Djakovo), Drezda (Dresden), Drinápoly (Edirné), Erdőd (Erdut), Erdővég (Erdevik), Eszék (Osiek), Filippopoly (Filibe), Fokváros (Capetown), Génua (Genova), Göttinga (Göttingen), Hága (S'Gravenhage), Helsingfors (Helsinki), Ipek (Peč), Jajcza (Jajcze), Jászvásár (Jassy), Jeruzsálem (Elkudsz), Kairó (Masr el Kahira), Kaproncza (Koprivnica), Karlócza (Karlovic), Károlyváros (Karlovac), Konstantinápoly (Stambul), Kopenhága (Kjöbenhavn), Kőrös (Križevci), Krakkó (Krakow), Krapina-Toplice (Krapinske Toplice), Lipcse (Leipzig), Lisszabon (Lisboa), Magyar-Rétfalu (Madžarska Retfala), Mantua (Mantova), Monoszló (Moslavina), Nándor-Fehérvár (Beograd), Nápoly (Napoli), Német-Rétfalu (Njemačka Retfala), Nikápoly (Nighebolu), Pádua (Padova), Páris (Paris), Párma (Parma), Pétervárad (Petrovaradin), Prága (Praha), Regede (Radkersburg), Rodostó (Tekirrdagh), Róma (Roma), Spárta (Sparta), Szabács (Šabac), Szendrő (Smederevo), Szent-Pétervár (Petrograd), Sziszek (Sisak), Trapezunt (Tarabuzun), Trója (Troja), Turin (Torino), Tübinga (Tübingen), Újlak (Ilok), Valpó (Valpovo), Varasd (Varaždin), Varasd-Toplice (Varaždinske Toplice), Várna (Varna), Varsó (Warszawa), Velence (Venezia), Verócze (Virovitica), Zágráb (Zagreb), Zengg (Senj), Zimony (Zemun).

A mely városoknál kétféle idegen elnevezés közt van választás, a megszokottabb használandó, pl.: Aleppo (Haleb), Antivári (Bar), Antwerpen (Anvers), Arbe (Rab), Brügge (Bruges), Brüsszel (Bruxelles), Buccari (Bakar), Carlopago (Bag), Castelnuovo (Ercegnovi), Dorpat (Jurjev), Dünkirchen (Dunkerque), Flórencz (Firenze), Genf (Genève), Gent (Gand), Grác (Grécz), Löwen (Louvain), Lüttich

* Az elől írt név a zárjelbe tett idegennek magyar elnevezése.

(Liège), Mecheln (Malines), Milánó (Mailand), Nizza (Nice), Nona (Nin), Ragúza (Dubrovnik), Scardona (Skradin), Szerajevó (Sarajevo), Szkutari (Skadar), Terzatto (Trsat), Üszküb (Skoplje).

Az olyan szerb, horvát helynevek, a melyeknek magyar nevök nincs, a magyar kiejtésnek megfelelőleg, magyar ékezetekkel irandók.

Kivánatos, hogy az idegen földrajzi nevek jelzői, a hol csak lehetséges; magyarul irassanak, pl. Új-Gradiska, Kis-Brezovecz, Majnai Fraukfurt, Oderai Frankfurt, Fehér-Elster, Fekete-Elster, Új-Foundland, Új-Amsterdam.*

II. **Folyók, tavak, csatornák:** Dnyeper, Dnyeszter, Elba, Etsch, Felső-tó, Lajta, Majna, Medve-tó, Moldva, Morva, Nilus, Odera, Rab-szolga-tó, Rajna, Szajna, Szent-Lőrincz folyam, Szent-György csatorna, Szez, Themze, Tiberis, Visztula.

III. **Tengerek:** Balti-tenger, Csendes-Oczeán, Északi-tenger, Fehér-tenger, Fekete-tenger, Földközi-tenger, Holt-tenger, Jeges-tenger, Káspi-tenger, Keleti-tenger, Márvány-tenger, Sárga-tenger, Vörös-tenger.

IV. **Fokok, szigetek:** Antillák, Északi fok, Fülöpszigetek, Jóreménység foka, Hebridák, Karolinák, Keleti fok, Medve-sziget, Spitzbergák, Szent-Ilona-sziget, Szent-Vincze fok, Új-Hebridák, Zöld fok.

V. **Hegyek, erdők:** Alpések, Apenninek, Ardennek, Cseh-Erdő, Ércz-hegység, Fekete-Erdő, Himalája, Óriási hegység, Pirenéusok, Szent-Bernát-hegy, Vezüv, Vogézek.

VI. **Országok, vidékek:** Abesszinia, Aranypart, Egyiptom, Fok-föld, Kelet-India, Khína, Macsó, Morvamező, Perzsia, Rigómező, Szerém, Szibéria, Túrmező, Tűzföld.

A vegyes bizottság jelentését az Akadémia 1916 márcziusi Összes ülése tudomásul vette, kinyomatását s minden belső tag számára a megküldést elrendelte, a végleges határozathozatalra az 1916 júniusi Összes ülést tűzvén ki.

A három osztály és a vegyes-bizottság egyhangú véleményével szemben két akadémiai tag (LÓCZY LAJOS r. és RICHTER ALADÁR l. tag) az Akadémiához külön-külön ellenvéleményt küldött be, a melyben a nevezettek a Földrajzi Társulat főttebb ismertetett álláspontjának elfogadását s az általa meghonosítani akart gyakorlat szentesítését indítványozták.

Az Akadémia elnöksége a két ellenvélemény kinyomatását s minden belső tag számára megküldését szintén elrendelte, véleményadásra pedig ismét az osztályok vegyes bizottságát kérte föl.

A két ellenvélemény erősen hangsúlyozott főérve gyakorlati természetű volt. Benyújtóik meleg hazafiúi érzéssel utaltak arra az erkölcsi haszonra, melylyel világszerte járna a magyarországi helyneveink magyar alakjának elterjedése a külföldön s kizárólagos használata hazánkban.

* Tűlzások azonban kerülendők, tehát nem: Dunawörth, Szent-Francisco, Újyork stb.

Erre vonatkozólag a bizottság nyíltan és fenntartás nélkül kimondotta, hogy javaslatának logikai és gyakorlati jelentőségével s következeiséivel eleitől fogva számot vetett. A mint mi követeljük magyar beszédünkben magyar szókincsünk sértetlenségét hazánk határain túli vonatkozásokban is: épp úgy meg kell adnunk ugyanazt a jogot az idegen nyelveknek is azokra a hazai helyekre vonatkozólag, melyeket külön sajátos, történetileg fejlett névvel jelölnek. Magunknak teljes mivoltunkban való értéklését csak másoknak teljes mivoltukban való értéklésével érhetjük el. Ebben az értéklésben, mely a kölcsönösség föltétele, kétségtelenül benne foglaltatik a tisztelet mások culturája s ennek körében nyelvök hagyományai és teljessége iránt. Ezzel a tökélettel és kímélettel többet érünk el, mint kis nemzet létünkre oly követeléssel, melynek egymás irányában a nagy nyugati nemzetek sem állanak elő: mi Kolozsvárt követeljük a némettől, míg neki alig jut eszébe Kölnöt követelni a francziától. Egyáltalában nem látunk veszedelmet sem nemzetközi súlyunkra, sem jogállásunkra, sem belső politikai helyzetünkre, ha a külföldiek a maguk nyelvén nevezik meg városainkat. Az ellenkező követelés a nélkül, hogy a tudományos nyelv egységének igazi szolgalatot tenne, érzelmi elkedvetlenedésekre, összeütközésekre, visszavonásra vezethet, tehát éppen az ellenkező eredményre, mint a melyet az ellenvélemények benyújtói tőle várnának. A belső hivatalos nyelvhasználat maradjon meg az egységes hivatalos magyar nevek mellett, de magyarságunk érvényesítésére a külföld irányában ne úgy törekedjünk, hogy nemzeti birtokunknak, nyelvkincsünknek s ebben őrzött történeti hagyományainknak egy becses részéről eleve lemondjunk.

Mindezeknél fogva a bizottság, teljes tisztelettel az ellenvélemények benyújtóinak tudományos és hazafiúi motivumai iránt, egész terjedelmében föntartotta a márcziusi Összes ülésen előterjesztett jelentését.

Ezek után az Akadémia a június 13-án tartott Összes ülésen egész terjedelmében egyhangúlag elfogadta a bizottság javaslatát s elhatározta, hogy kiadványaiban a föntebbi névsorozatban foglalt helyneveket magyaros alakjukkal nevezi meg.

Elhatározta továbbá, hogy a nagyméltóságú m. kir. kormányhoz előterjesztést tesz arra nézve, hogy az iskolai tankönyvek hivatalos engedélyezésénél a Közoktatásügyi Minisztérium szigorúan őrködnék a felett, hogy saját rendeletét, a melyet 1903 márczius hó 14-én 862. eln. sz. alatt az Iskolai Helyesírás Szabályai-ban a helynevek írására nézve kibocsátott, a tankönyvírók tartsák meg s hogy az iskolák használatára jövőben csak olyan tankönyvek és térképek engedélyeztessenek, melyek az Akadémia által elfogadott magyar elnevezésekkel élnek, az idegen neveket pedig a magyar

vagy magyaros névalak után zárójelek között tüntetik föl. Fölkéri továbbá különösen a Kereskedelmi Minisztériumot is, hogy a közlekedési vállalatok magyar menetrendjében és térképein első helyen a helynevek magyar elnevezései említettessenek s az idegen név zárójelben függesztessék hozzá.*

* * *

Legyen szabad ezek után reménylenünk, hogy most már a Magyar Földrajzi Társulat is fölhagy az idegen helynevek használatának erőltetésével s a maga részéről is hozzájárul az Akadémia határozatához. Ha netán szükségesnek tartaná a föntebbi névsorozatnak egyes helynevekkel való kibővítését, ez elől az Akadémia bizonyára nem fog elzárkózni.

SZILY KÁLMÁN.

* Ez utóbbi határozatból önként következik, hogy a horvát testvéreink számára horvát nyelven kiadott menetrendekben és térképeken első helyen a helynevek horvát elnevezései említettessenek s a magyar név zárójelben függesztessék hozzá.

Hangutánzás és nyelvtörténet.

GOMBOCZ ily című czikke (MNY. IX, 385 kk.) sokat ígérő kipillantás tudományos munkánk jövőjébe. Noha „nem a hangutánzás elméletével foglalkozó értekezések számát akarja egygyel szaporítani“, ebben az esetben a gyakorlat talán szorosabb kapcsolatban van az elmélettel, mint egyebütt, úgy hogy akaratlanul is kénytelen elvi kérdéseket is érinteni. Így azután érinthette volna az én nézetimet is, a melyeket már több ízben is fejtegettem, magyar példákkal illusztráltam, sőt egy esetben éppen magának Gombocznak a felfogásával helyezkedtem szembe (l. MNY. III, 360 és NYR. XLI, 6). Azt a tételt akarom most kiragadni, a mely az egész kérdés sarkpontja s a mely megérdemli a behatóbb megvitatást. GOMBOCZ (387. l.) azt mondja: „A hangutánzó eredet legfontosabb kritériuma végre az alakváltozatok nagy száma“. Ez csak bizonyos fokig igaz; a hangutánzás nem nyilvánul szükségképen alakvariációban s az alakvariatio nem utal szükségképen hangutánzásra. Ez utóbbit Gombocz is megengedi: „igaz, hogy alakváltozata más, nem hangutánzó eredetű szónak is van“, de, teszi hozzá, „ezek mind szabályos fejlődési sorba vagy sorokba rendezhetők“. Ha ez a különbség a magyarban csakugyan megvan, akkor a magyar különbözik a többi általam ismert nyelvtől, a melyekből nem hangutánzó szavak szabálytalan alakváltozatainak hosszú sorát idézhetném. Persze olyan szavak ezek, a melyek még nem gyökeresedtek meg a hagyományos szókészletben, vagy nem belőle hajtottak ki, idegen vagy többé-kevésbé idegenszerű, korlátolt használatú szavak, növények, állatok,